

Ook op de loyaliteit van de katholieke ministers in de diverse kabinetten-Drees valt weinig aan te merken. (Tegen de gevestigde gewoonte in noemt Ter Heide het in 1951 geformeerde kabinet het eerste kabinet-Drees, zodat er bij hem in totaal slechts drie kabinetten-Drees hebben bestaan.) Het waren de socialistische bewindslieden Hofstra (financiën) en Suurhoff (sociale zaken) die in 1957/1958 de zaak op scherp zetten, door tegen de steeds krachtiger geformuleerde wens van de KVP in, vast te houden aan de vanaf 1956 doorgevoerde bestedingsbeperking. Ter Heide prijst hun moed (ook de PvdA-achterban zuchtte en steunde), niet hun inzicht. Bestedingsbeperking was tegen het einde van 1957 geen dwingende eis meer. Zij hadden er beter aan gedaan de materiële nood van het publiek enigszins te verlichten. Nu kreeg de PvdA alle schuld van vermindering van koopkracht en leed ze een zware nederlaag bij de Statenverkiezingen van 1958. Dat was het begin van het einde. De KVP voorvoelde een fraaie uitslag bij nieuwe Kamerverkiezingen. De PvdA werd geplaagd door frustraties. Alle overgebleven wederzijdse goodwill loste op.

Ordering en verdeling besteedt de nodige aandacht aan de internationale context: de totstandkoming van de EEG dwong Nederland zich in te stellen op meer competitie en concurrentie en zijn economie op een andere leest te schoeien. Ook de meningsvorming binnen de politieke partijen komt aan bod. Zo wordt uitvoerig ingegaan op de geest van *De weg naar vrijheid*, het 'socialistisch perspectief' dat de PvdA in 1951 deed verschijnen, als vervolg op en ter vervanging van het Plan van de Arbeid. Juist door zijn onderzoek breed op te zetten heeft Ter Heide de discussie over het consensus-tijdvak na de oorlog een belangrijke stimulans gegeven. Dat alweer een socioloog dit deed moge de historici prikkelen tot grotere activiteit.

D. F. J. Bosscher

W. J. Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig. Een sociologisch-economische beleidsstudie* (Dissertatie Limburg 1986; Assen-Maastricht: Van Gorcum, 1986, x + 338 blz., f58,-, ISBN 90 232 2244 X).

De geschiedenis is door Thorbecke ooit 'eene fakkel des tegenwoordigen levens' genoemd. Soortgelijke gevoelens moeten de student en latere medewerker van de vakgroep filosofie en maatschappijwetenschappen van het sociologisch instituut te Groningen, W. J. Dercksen, hebben bezielde toen hij rond 1980 de snelle toeneming van de werkloosheid in Nederland zag. Zij zetten hem aan tot het schrijven van een dissertatie, waarop hij in 1986 aan de Rijksuniversiteit Limburg bij Albada promoveerde, met Wemelsfelder als tweede promotor. Dercksen bedoelt dit werkstuk als een 'niet-restrictieve en interdisciplinaire beoefening van de sociale wetenschap'.

Het eerste thema van zijn studie is een beschrijving van het rond de jaren vijftig gevoerde industrialisatiebeleid, uitgesplitst naar beleidsonderdelen, waarbij de gehanteerde instrumenten zo uitvoerig mogelijk worden geïnventariseerd. Wat de keuze van die instrumenten betreft, beperkt Dercksen zich tot de complexen van beleidsmaatregelen die naar zijn mening op de uitbreiding van de industriële werkgelegenheid zijn gericht, te weten de loon- en prijspolitiek, de fiscale politiek, de financiering van de industriële investeringen, het produktiviteitsbeleid, het technologiebeleid en het regionale industrialisatiebeleid. Met deze beschrijving van het instrumentarium van de industrialisatie — hoe volledig en daar-

door waardevol ook — volstaat de schrijver niet, voor ieder van de complexen geeft hij de belangrijkste politieke, economische en sociale determinanten aan, dat wil zeggen de politieke doelstellingen en sociaal-economische oogmerken van de belangrijkste actoren in het besluitvormingsproces, de drie grote politieke stromingen, respectievelijk partijen — de sociaal-democraten, de christen-democraten, en de liberalen — en de organisaties van werkgevers en werknemers. Voor ieder van de complexen van industrialisatie-instrumenten doet hij ten slotte een poging tot evaluatie, waarbij hij nagaat welke resultaten werden bereikt en welke gevolgen voor de vervlechting van staat en industrie ontstonden. Hierbij ziet hij het industrialisatiebeleid rond de jaren vijftig als een 'project' in de zin van de commissie Vonhoff.

De waarde van Dercksens studie ligt naar mijn mening vooral in de volledigheid — op een enkele uitzondering na, waarover hierna meer — van de beschrijving van de in de jaren vijftig gehanteerde instrumenten van industrialisatiepolitiek, het 'niet-restrictieve', dat wil zeggen het interdisciplinaire van zijn analyses, en de wetenschappelijke reserves waarmee hij zijn evaluaties terecht omkleedt. Door sociologische en politicologische analyses toe te voegen aan wat in de eerste plaats een economische terreinverkenning is, ontstaat een levensecht beeld van de jaren vijftig. Het grote probleem van die tijd was namelijk — althans in mijn ogen — niet zozeer het identificeren en uitwerken van de te nemen concrete beleidsmaatregelen op het gebied van de industrialisatie, alswel het vinden van een aanpak van het 'project' als geheel, waarin de drie grote politieke stromingen en de beide sociale partners zich voldoende zouden kunnen herkennen. Alleen door het bewust inbouwen van zoveel mogelijk gedachtengoed van ieder van de actoren — zonder dat de ondernemingswijze georganiseerde voortbrenging en de markteconomie geweld werd aangedaan — kon de consensus groeien waaruit een breed gefundeerd vertrouwen en een vrij algemene bereidheid tot medewerking ontstonden. Het is de verdienste van Dercksen dat hij dit proces heeft geïdentificeerd en op realistische wijze geanalyseerd. Bij de beoordeling moet worden bedacht, dat de consensusvorming in de eerste jaren na de oorlog werd bemoeilijkt, doordat 'de voorkeuren binnen het palet van de vaderlandse politieke hoofdstromen' vrij ver uiteenliepen (269). De sociaal-democraten waren in die jaren namelijk fervente voorstanders van een alomvattend systeem van dirigerende planning op sociaal-economisch gebied en hadden weinig of geen vertrouwen in een markteconomie. Zij eisten een 'productie-' en een 'investeringswet', een verlangen waaraan ik naar mijn mening onmogelijk kon voldoen zonder het 'industrialisatieproject' op voorhand te doen mislukken. De mogelijkheden en grenzen van overheidsleiding in een democratisch bestel waren in die tijd nog onvoldoende doorzacht en niet in de praktijk getoetst. Het wezenlijke verband — onder normale omstandigheden — van de trits democratie / spreiding van economische macht / markteconomie werd nog onvoldoende beseft, ook al groeide het economisch systeem tot een 'georiënteerde (sociale) markteconomie' uit.

Acht ik de interdisciplinaire aanpak van Dercksen en de uitvoerigheid van zijn beschrijvingen en analyses waardevol, minder gelukkig ben ik met het feit, dat hij de liberalisatie van de binnen- en buitenlandse handel niet als een van de te behandelen complexen van beleidsmaatregelen herkent, ook al wordt de relevantie voor de industrialisatie door hem niet ontkend. Zijn opmerking, 'dat voor een goed begrip van deze ontwikkelingen het Nederlandse industrialisatiemotief een nauwelijks relevante factor vormt' (3), gaat hoogstens voor de buitenlandse handel op, en dan alleen nog maar voorzover de omvang en het tempo van de vrijmaking van het handelsverkeer rechtstreeks en ondubbelzinnig uit

internationale verplichtingen voortvloeiden. Waarbij men moet bedenken dat deze verplichtingen in een groot deel van de jaren vijftig vrijwel steeds ontsnappingsclausules kenden. De, grotendeels binnenskamers gevoerde, politieke strijd rond de bezwering van de economische (betalingsbalans)gevolgen van de Korea-crisis — 'fysieke controles', dat wil zeggen dirigerende invoersbeheersing, versus 'klassieke', overwegend fiscale en monetaire, globaal werkende maatregelen — is slechts te begrijpen wanneer men beseft, dat de industrialisatie in mijn ogen de inzet vormde. Het ging om het redden van de markt als grondslag van het industrialisatiebeleid.

Het is ook mij duidelijk, dat een uitputtende behandeling van de vrijmaking van het handels- en betalingsverkeer veel te ver zou hebben gevoerd, een wat ruimere aandacht voor dit wezenlijke onderdeel van het gevoerde industrialisatiebeleid lijkt echter noodzakelijk. In dit verband verwijs ik naar de eveneens gedegen studie van J. M. M. J. Clerx uit 1986, *Nederland en de liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer (1945-1958)*, een ander bewijs van de belangstelling die bij jonge onderzoekers in onze tijd voor de jaren vijftig bestaat.

J. R. M. van den Brink

J. Outshoorn, *De politieke strijd rondom de abortuswetgeving in Nederland 1964-1984* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1986; 's-Gravenhage: VUGA, 1986, 336 blz., f39,50, ISBN 90 6095 570 6).

Doel van deze studie van de politicoloog Joyce Outshoorn was een antwoord te vinden op de vraag waarom het zo lang moest duren, voordat Nederland een geliberaliseerde abortuswetgeving kreeg (in 1981), terwijl er al jaren (sinds 1973) een vrije abortuspraktijk was, die uitging van de wens van de vrouw.

De abortuskwestie mocht zich tot nu toe in een ruime wetenschappelijke belangstelling verheugen. Er bestaat een uitvoerige, ook internationale, literatuur, waarin het abortusvraagstuk vanuit diverse gezichtshoeken aan de orde wordt gesteld. Ook over de politieke strijd die in Nederland op gang kwam, nadat de abortus provocatus in de eerste helft van de jaren zestig opnieuw een probleem werd, verscheen een aantal studies. Dat Joyce Outshoorn een nieuwe politicologische analyse van het probleem desondanks de moeite waard vond, moet nog meer dan aan de door haar ook genoemde wetenschappelijke en politieke motieven, vooral op rekening geschreven worden van haar persoonlijke betrokkenheid bij de kwestie. Zelf schrijft ze dat haar engagement met het onderwerp dateert van toen ze op een druilerige novemberdag in 1970 samen met enkele andere Dolle Mina's appeltjes verkocht op het Amsterdamse Waterlooplein, waarvan de opbrengst bestemd was voor de vestiging van een Stimezo-kliniek in Rotterdam.

Voor haar studie maakte Joyce Outshoorn gebruik van uiteenlopend bronnenmateriaal: parlementaire stukken, partijbladen, dag- en weekbladers, teksten van radio- en tv-programma's, geschriften van de voornaamste actiegroepen, zowel pro- als contra, en medische en juridische publikaties. Ook voerde ze gesprekken met diverse betrokkenen uit het parlement en uit de verschillende belangengroepen. Als politicoloog ging ze ervan uit, dat het bestuderen van abortus als politiek strijdpunt nieuwe wetenschappelijke inzichten kon verschaffen inzake kwesties als strijdpuntvorming en de werking van het Nederlands politiek systeem. Centraal in haar benadering staan verder de verschillende definities en herde-